

અજ્ઞાતકર્તૃક ચતુર્વિંશતિજિનનમસ્કાર - કાવ્યો

- વિજયશીલચન્દ્રસૂરિ

મધ્યકાલના જૈન મુનિઓએ કાવ્યોના અને છંદોના કેટકેટલા પ્રકારો પર સર્જન કર્યું છે ! જેમ જેમ હસ્તપ્રતિઓ ઉકેલાતી જાય છે, તેમ તેમ આ સર્જનો પ્રકાશમાં આવતાં જાય છે. અહીં એક નાની પરંતુ જુદી જ ભાતની સંસ્કૃત રચના પ્રસ્તુત છે : ચતુર્વિંશતિજિનનમસ્કાર.

“ચોવીશ તીર્થંકર” એ જૈન પરિભાષાનો શબ્દગુચ્છ છે. જૈન ધર્મ અનુસાર, ઋષભદેવથી મહાવીર-વર્ધમાન સ્વામી સુધીના ચોવીશ ધર્મપ્રવર્તક તીર્થંકરો થયા છે ; તેમની સ્તુતિનાં આ કાવ્યો છે. ૨૪ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરતાં સંસ્કૃત કાવ્યો, સ્તોત્રો તો અસંખ્ય ઉપલબ્ધ છે : પ્રકાશિત તેમ જ અપ્રકાશિત. પણ અહીં પ્રકાશિત થતું સ્તોત્ર તેના છંદને કારણે ધ્યાનપાત્ર બને તેવું છે.

પ્રાકૃત ભાષાઓમાં જ મુખ્યત્વે પ્રયોજાતા ‘વસ્તુ’ છંદમાં (માત્રામેલ) સંસ્કૃત પદ્ય ભાગ્યે જ રચાતાં જોવા મળે છે. જે મળે તે પણ એકલદોકલ ; એક સામય જથ્થામાં નહીં જ. મારી જાણ મુજબ (ભૂલચુક લેવીદેવી) આ છંદમાં, એકી સાથે, ૨૪ પદ્યો, એક સઠંગ રચનારૂપે મળ્યાં તે વિરલ ગણાય તેમ છે.

આ સ્તોત્રના કર્તા અને તેનો રચના-સમય પ્રાપ્ત નથી થતા, પરંતુ છંદની પ્રયોગરીતિ ઉપરથી તે ૧૭મા શતકની અને કોઈ વિદ્વાન્ જૈન મુનિની રચના હોવાનું અનુમાન થાય છે.

આ સ્તોત્રની મુખ્ય વિશેષતા, તેમાં પ્રયોજવામાં આવેલો યમક અલંકાર છે. શૃંખલાયમક ચોવીશેષ પદ્યોમાં અખંડ જોઈ શકાય. પ્રથમ પદ્યનો છેલ્લો શબ્દ તે જ પછીના પદ્યનો પ્રથમ શબ્દ હોય તે શૃંખલાયમક. અને વધુમાં દરેક પદ્યની ૨-૩-૪-૫ પંક્તિઓમાં પણ આ જ શૃંખલાયમક જઘવાયો છે : દરેક પંક્તિનો અંતિમ શબ્દાંશ તે પછીની પંક્તિનો પ્રથમ અંશ બને છે. આ અતિકઠિન લાગતી યોજના પણ કવિ એકદમ અનાયાસ-સહજતાપૂર્વક અને કાવ્યની મધુરતા તથા પ્રાસાદિકતાની માવજત કરવા સાથે કરી શક્યા છે, તે અદ્ભુત લાગે છે.

आ रचना धरावतां फुटकळ पत्रोनी बे जुदी जुदी नकलो मने मुनिश्री धुरंधरविजयजी तरफथी प्राप्त थई हती. बत्रेनी लखावट जोतां १७मा शतकनी होवानुं अनुमान थयेलुं. बत्रे पत्रोने साथे राखीने आ वाचना यथामति तैयार करी छे, अने जुदा पडता पाठोने नीचे टिप्पणी तरीके मूक्या छे.

चतुर्विंशतिजिननमस्काराः ॥

प्रथमजिनवर प्रथमजिनवर ! निखिलनरनाथ-
संसेवितपदकमल ! कमलबन्धुबन्धुर ! महोदय ! ।
दययोद्धृतभीमभवरूपकूपगतलोकसमुदय ! ॥
दयमानश्रियमसुमता-ममलचरित्रपवित्र !
वित्रस्ताखिलदुरितजय ! जय निष्कारणमित्र ! ॥१॥

मित्रभासुर मित्रभासुर ! जय श्रीअजित !
विजया-जितशत्रुभव ! भुवनसूर ! दूरिततमोभर ! ।
भरताधिपनृपतिवरसगरपूज्य ! भवरजनिवासर ! ॥
सरभसभासितभुवनतल-केवलविमलालोक !
लोकशिवंकरसकलदिग्-वलयविलासिश्लोक ! ॥२॥

श्लोकगद्य श्लोकगद्यप्रभृति-निरवद्य-
पदपद्धतिगेयगुण ! विगतवल्गदुपसर्गसङ्गम ! ।
गमदुर्गम ! विनयनयनिलय ! समयसरिदोषगिरिसम ! ॥
समसंयमसमतादिगुण-गणमणिरोहण ! परम-
रमणीयागम ! जय सदा श्रीसम्भवजिन ! वितम ! ॥३॥

तमभिनन्दन तमभिनन्दन-देवमन्दश-
मन्दारमालामिलितमौलिमौलिसुरराजसेवित ! ।
विततोज्ज्वलकीर्तिभरभरितभुवन ! मुनिभिः प्रशंसित ! ॥
सितकरसुन्दरतरलतरचालितचामरराजि-
राजित ! रंजय येन जिन ! तव पदकमलमभाजि ॥४॥

भाजितोत्तम भाजितोत्तम कनक सुमतीश !
 पाथोदपथपांथपथिपव्य(च्य)मानपरमर्द्धिवैभव ! ।
 भवमार्गगतदीनभव्यजनतासुधाप्लव ! ॥
 प्लवगचलाचलकरणजय ! योगीश्वर ! मुनिनाथ !
 नाथवन्तमचिरेण मां कुरु कुरु रमासनाथ !

॥५॥

नाथनिर्मल नाथनिर्मल-पद्मसमचरण !
 पद्मानन ! पद्मदलविपुलनयन ! वरपद्मलाञ्छित ! ।
 छितपद्माभोगरस ! पद्मरागपन्नखमहोर्जित ! ॥
 जित-पद्मासुत ! सुतनुरुचि-निचयनिरकृतपद्म ! ।
 पद्मप्रभजिन ! समधिगत-शिवसम्पद्मयसदा !

॥६॥

सन्मनोरथ सन्मनोरथ-करणसुररत्न !
 रत्नोज्ज्वलफणमुकुट ! मुकुटरोचिरंजितदिगंतर ! ।
 तरसाजितजगदजितमोहमल्लहेलाहतस्मर ! ॥
 स्मरणपरायणजनजनित-वांछिततत(ति) ! नरदेव !
 देव ! सुपार्श्व सुपार्श्व ! जय भुवनत्रयकृतसेव !

॥७॥

सेवकोत्तम सेवकोत्तम-फलद ! निस्तन्द्र-
 वरचन्द्रोज्ज्वलवर्ण ! वरचन्द्रसान्द्रनिःश्वाससौरभ ! ।
 रभसाऽऽगतसकलशुभ्रदृष्टिसिद्धिकुलभुवनसंनिभ ! ॥
 निभवंध्य ! प्रतिसन्ध्यमपि जगदञ्चित जिनचन्द्र !
 चन्द्रप्रभ ! जय ! सातिशय-गुणगणरत्नसमुद्र !

॥८॥

मुद्रसानत मुद्रसानत-निखिलनाकीन्द्र !
 सुविधीश्वर ! सुविधिपथपान्थधौतकल्मषरजोमल ! ।
 मलयोद्भवसुरभितमविमलशीलजनजनितपरिमल ! ॥
 मलविमुक्तमुक्ताविशद-तनुकान्तिभिरभिराम !
 रमा-सुग्रीवप्रभव ! जय कमलाकुलधाम !

॥९॥

धामधीरिम धामधीरिम रम्यभूपाल-

विपुलोज्ज्वलकुलकुमुदकौमुदीश ! जगदीश ! शीतल ! ।

तलपादस्पर्शवशसुपरिपूतभूतल ! महाबल ! ॥

बलशोसनशंसितविशद-गुणसंततिसंवीत !

वीतकषाय ! शमायतन ! तव विनमामि प्रीत !

॥१०॥

प्रीतये भव प्रीतये भव भुवनविख्यात-

महिमाऽहिम-हिमकिरण-हंसयान-हरि-हर-पुरन्दर-

दरदायकविषमसुमसायकस्य देव ! क्षयंकर ! ॥

करतललुलितसरोजवर ! जगतीजनितश्रेय ! ।

श्रेयःस्वामिन(न्) ! भवदमन ! तनुरुचिजितगाङ्गेय !

॥११॥

गेयसद्गुण गेयसद्गुण ! मधवमणिमुकुट-

कोटीतटघृष्टपदनखक्रमभूषितवसुन्धर ! ।

धरणीधव-धव^{१३} धीर जिनवासुपूज्य वसुपूज्यसुतवर ! ॥

वरदीभूतपवित्रवपु-रपहस्तितसिन्दूर !

दूरनिवास्तितदुरित ! जय तीर्णभवाम्बुधिपूर !

॥१२॥

पूरयाश्रित पूरयाश्रित-जनमनोभीष्ट-

मसमोदय ! चलनतललुलितसकलभुवनैकवैभव ! ।

भवभूधरभिदुरवर ! विमल ! भीमभावारिभैरव ! ॥

खगम्भीरिममधुरिमा-ऽधःकृतजलदनिनाद ! ।

नादरतस्तव नमति कः स्फुटवाणीसंवाद !

॥१३॥

वादनिर्जित वादनिर्जित देवनरवादि-

सम्पादितभक्तिभरविदितवस्तुविस्तार ज(जि)नवर ! ।

वरलावरवरगमन ! जनहितार्थकरणैकतत्पर ! ॥

परमपदप्रदपदकमल ! विस्तृतकीर्तिपराग ! ।

रागरोषजिदनन्त ! जय भुवि विश्रुतपरभाग !

॥१४॥

भागधेय[युत] भागधेय[युत] ! प्रचुरसौभाग्य-
 सम्भावितपदकमल ! वचनवीचिनीचैः कृतापर-
 परमाहितकुमतमत ! धर्मनाथ ! निर्वृतिवधूवर ! ॥
 वरणीभूतभुजावलय-लीनजगत्त्रयकान्ति-
 कान्तिधाम ! सुखमतनु मे वितनु विमुद्रितशान्ति

॥१५॥

शान्तिजिन ! जय शान्तिजिन ! जय दोषभयभीत-
 भुवनत्रयदुर्गसमसमवसरणवरवप्रभासित ! ।
 सितचामर-भेरिव-भाःसमिद्ध-सिंहासनासित-
 सितकर-धवलच्छत्र-वरनिःस्वन-विलसदशोक-
 शोकहारिपुष्पप्रकरनन्दितविष्टपलोक !

॥१६॥

लोकलोचन लोकलोचनचतुर ! चतुरन्त-
 वसुधाधव ! धवलतमपरमकीर्तिसंभारसंगत ! ।
 गतकल्मष ! विषमतमदावदाहजलवाह ! शाश्वत ! ॥
 स्वतनुसमुज्ज्वलकान्तिभर-भर्च्छि(र्त्ति)तसुरगिरिसज ! ।
 राजसहस्रनिषेव्य ! जय कुन्थुनाथजिनराज !

॥१७॥

राजराजित राजराजित ! हारनीहार-
 हरहासभासुर ! परमपदविलास ! भुवनैकबान्धव ! ।
 धवलोज्ज्वलकीर्तिभर ! भरतभूमिभूषण ! गताश्रव ! ॥
 श्रवन्मुदश्रुतश्रमण-सिक्तक्रेम ! संकल्प-
 कल्पद्रुम ! देवाऽर ! जय जन चिन्तामणिकल्प !

॥१८॥

कल्पनातिग कल्पनातिग ! कल्पितानल्पसंपद्-
 जय मल्लिजिन ! मोहमल्ल ! मानैकभञ्जन ! ।
 जनमिथ्याभावगदविलसदान्ध्यनाशनसुधाञ्जन ! ॥
 जननजरामृतिवल्लिवन-मोदनघनपवमान ! ।
 मानवभवपावन ! मुनिप ! बोधितजनसन्तान !

॥१९॥

तानवानत तानवानत-कर्मसम्बन्ध !
 वरकेवलमहिमभरभसनृत्यदमरेन्द्ररमणी- ।
 रमणीयकहारगलदमलरत्नरोचिष्णुधरणी- ॥
 धरणीधर ! गुरुगरिमवर ! सुव्रत ! भव्यानसम-
 समवसृतिस्तव भगवता(तः) पायादपायादमम ! ॥२०॥

मम नमीश्वर ! मम नमीश्वर ! वितनुकुशलानि
 कुशलावं लूनसमकर्मरूढ सुप्रौढकानन ! ।
 जनतानामशिवकरमकरकेतुभयहेतुनाशन ! ॥
 सनरामरपशुपरमसम ! जनतो^{२७}ल्लसदुपदेश ! ।
 देशदूरसीमाशमितसडमरमरकक्लेश ! ॥२१॥

क्लेशकारण क्लेशकारणनिखिलयदुराज्य-
 राजीम^{२८}तिसंपदाभोगभोगमाभोग्य जिनवर ! ।
 नवरसवशमनधिगत ! तं विहाय विधिधृततपोभर ! ॥
 भरतावनिपावनसुगिरैवतमौलिनिविष्ट ! ।
 विष्टपवन्दित ! नेमिजिन ! जय सौभाग्यविशिष्ट ! ॥२२॥

शिष्टनन्दित शिष्टनन्दित ! कमठहठमुक्त-
 जलवारणभुजगपतिधरणविहितविकटस्फु(स्फ)टाञ्चित-
 चितरोचीरुचितरतरवपुरपास्तसतडिद्धनोजित ! ॥
 जितमायामद ! पार्श्वजिन ! विघ्नगणानध्याय ! ।
 ध्यायति यः तव नाम भुवि स भवति विगतापाय ! ॥२३॥

पायनायक पायनायक कायकलकान्ति-
 संतर्जितकनक मम पंकमंकनिश्शंकहरिवर-
 वरणोन्मुखनिखिलसुखहेतुमुक्तिवनिताप्रियंकर ! ॥
 करपल्लवजितवरकमल ! विहृतिविबोधितविश्व ! ।
 विश्वजनीन ! जिनेन्द्रवर ! वर्धमान ! विजयस्व ॥२४॥

यः स्वभावज यः स्वभावज-भक्तिभावेन
 भवतो जिनराज ! नतिमभितनोति ननुकृतसमीहित ! ।
 हितशासन ! सनरेन्द्रसुरकिंनरेन्द्रखेचरेन्द्रसेवित ! ॥
 वितमाः स भवति भवतिरस्कारविशारद ! धीर ! ।
 धीरमणीयवचःप्रचय ! सकलजगत्त्रयवीर ! ॥२५॥

इति चतुर्विंशतिजिननमस्काराः समाप्ताः ॥

पाठान्तर :-

१. सरससभा० ॥ २. शम० ॥ ३. शम्भव० ॥ ४. ० वन्दारु ॥ ५. पांथपति० ॥
६. भवमारवमार्गगत० ॥ ७. मा ॥ ८. रत्नोज्ज्वलमुकुटफण-विकटरोचिरोचितदिगन्तर ॥
९. ०कुलवचनसंनिभ ॥ १०. चन्द्रप्रभजिन साति० ॥ ११. ०शासिन० ॥ १२.
- ०जननिश्रेय० ॥ १३. ०धव धर धीर० ॥ १४. ०पवित्रतनु० ॥ १५. प्रवर० ॥ १६. १७.
- ०राजत ॥ १८. हरभासुर ॥ १९. ०पदपदविलास ॥ २०. ०क्लम ॥ २१.
- जिन० ॥ २२. जन्म० ॥ २३. ०घन ॥ २४. सुमुनि ॥ २५. २६. तानवागत ॥ २७.
- जननो० ॥ २८. रसवससमधि० ॥ २९. नतकृत० ॥ ३०. सुनरसुर० ॥